

a „bukott rendszert” emlegette. De hát mi más volt 1956. november 3-án a kommunista rendszer – minden magyar reményei szerint –, mint *bukott*? Keményebben fogalmazott Németh László, aki *Pártok és egység* című írásában a „meggyűlölt rendszerről” írt.

Az akkori magyarországi értelmiségiek által fogalmazott, közzétett nyílt levelek, kiáltványok, nyilatkozatok, feljegyzések túlnyomó része nagyfokú tájékoztatlanságról, főként pedig naivságról árulkodnak. Ezeket olvasva úgy érezhetjük, mintha szándékosan nem vették, nem akarták volna figyelembe venni a reális helyzetet, a nemzetközi érdekeket és erőviszonyokat. Különösen az írókra volt jellemző ez a látszat-tájékozatlanság. A Tamási Áron fogalmazta, hűsz író és zeneszerző által aláírt *Előterjesztésben* látjuk: „... alakuljon közéleti személyiségekből békéltető bizottság, mely a kormányzat és a párt részvételével igyekszik megteremteni a békességet”. Aztán Illyés Gyula *A világ minden országának íróihoz és irodalmi szerveihez* című kiáltványa végén nagy óvatosan: „... jár most köztünk olyan hír, hogy némely nyugati nagyhatalmak [sic!] igazságunkat és harcunkat csak a politika tétjének, diplomáciai alkuk tárgyának tekintik, és [...] nem sietnek oly gyorsasággal a segítségünkre, ahogy a helyzet kívánja...”. Vagy Tamási Áron *Gond és hitvallás* című, szépen és lábujjhegyen fogalmazott, 1956. december 2-i keltezésű nyilatkozata, mely szerint: „*keserves szívvel kell megmondanunk, hogy a szovjet kormányzat – történelmi tévedést követett el, amikor vérrel festette meg forrásunk vizét*”.

Ezekkel a bátortalan, vagy ha úgy tetszik, *kulturált* nyilatkozatokkal, óhajokkal álltak szemben szovjet tankokkal a hátuk mögött nyilatkozó „ellenfelek” durva fenyegetései és szemenszedett hazugságai. Ne nézzük most Gerő Ernőnek a helyzetet már október 23-án végzetesen elmérgesítő beszédét: „... *Pártunk, munkásosztályunk és népünk [sic!] féltve őrzi demokráciánk vívmányait, és nem engedi meg, hogy ezekhez bárki is hozzányúljon...*” stb., vagy még inkább a Forradalmi Munkás–Paraszti Kormány – a pesti utca nyelve szerint Kádár–Apró–Dögei – által aláírt kiáltványát, amely nyilvánvalóvá tette, hogy ez a kormány már első megszólalásakor hazudott: azzal magyarázva „ellenkormány”-alakításukat, hogy ellenforradalmi „veszélyt” láttak, s az fenyegette a „*szocialista vívmányokat*”, hogy „*tömegesen irtották a munkásosztály és a parasztság közmegebecsülésben állott fiait*”. Ezért határozták el, hogy „*minden erőnkkel küzdünk a reakció, a fasizmus fenyegető veszélye és azok népgyilkos bandái ellen*”, ahol is a „*minden erő*” a forradalmunkat vérbe fojtó szovjet csapatok jelentették. Jól mutatják tehát ezek a dokumentumok, milyen óriási szakadék volt a magyar nép érzései és a maroknyi bábkormány között nemcsak értékrendjük, de politikai módszereik és a használt hangnem tekintetében is.

* * *

Illyés Gyula 56-os naplójának olvasása, s e sorok írása közben gyimesi dolgozósobában a budapesti Kossuth Rádió híreit hallgatom a magyar kormány eredményeiről és terveiről. Közben elképzelem és megborgozok: hol tartanánk, ha mindezer a gondolkodásmódra, érdekvérvényesítésre már 60 esztendővel ezelőtt megnyílt volna a nemzet számára a lehetőség? Ha a szovjet nagyhatalmi diktatúra nem várta volna meg azt a 35 esztendőt, ami alatt ő is, mi is egyre mélyebbre süllyedtünk a népek társadalmi és gazdasági versenyében? És ha már belementünk ebbe a történelmietlen – mi lett volna, ha? – fantáziálásba, azt is megkérdezhetjük önmagunktól, hogy mikorra jutottunk volna el a szovjet rendszer gyakorlatilag vértelen összeomlása, s a kelet-európai népek „forradalom nélküli”, úgy-ahogy bekövetkezett – immár nem fel- hanem – megszabadulásához, ha 60 esztendővel ezelőtt nem indulunk el több ezred magunkkal a Budafoki út és a Zenta utca sarkáról a Kiskörúton keresztül a Bem térre, majd a Parlament elé és tovább? Ha az Illyés Gyulához hasonlóan érző és gondolkodó emberek nem élék át a magyarság élethalálharcának lényegét és nem teszik azt, amit – e napló a tanúsága rá – tenniük kellett!?

Ki tudja, mikorra?

Halász Péter

Elrejtett művek '56-ból

Rejt/Jel/Képek '56 – A forradalom titkos művészete címmel új időszaki kiállítás nyílt a Magyar Nemzeti Múzeumban az 1956-os forradalom 60. évfordulója tiszteletére, amely reményeink szerint mérföldkő az 1956-ot bemutató emlékezet-tárlatok hosszú sorában. Mérföldkő, mert '56 képzőművészete eddig nem, vagy csak részben került bemutatásra múzeumi keretek között. Mérföldkő, mert 1956 képi világa ilyen hatalmas méretekben, ilyen installációs keretek között a múzeum történeti tárgyi emlékei közé ágyazottan még soha nem volt megtapasztható.

Kiállításunk egy néhány évvel ezelőtt megvásárolt, kifejezetten 1956-ra vonatkozó tematikájú gyűjtemény bemutatására épül. A nagyjából 400 db-os kollekciónak mintegy 170 grafikát, plakátot, akva-

rellt és olajfestményt válogattunk ki, ez a hatalmas reprezentatív együttes adja a tárlat gerincét. Sümegi György, a téma avatott kutatója segítségével továbbléptünk saját anyagunk bemutatásának vágyán, a hazai és külföldi közgyűjtemények, magángyűjtők, valamint számos művész, illetve örökös magángyűjteményéből kölcsönözve próbáltuk még teljesebbé tenni az 1956 képzőművészetét reprezentáló kollektíót. Sümegi György, aki valójában kutatásai és publikációi nyomán megalkotta 1956 virtuális képtárát (amelybe mintegy 1500 művet sorol), talán megnyugvást érezhet, hiszen ilyen keretek között, ennyi '56-os alkotás még soha nem szerepelt egymás mellett.

A tárlat a József Nádor Termekben, mintegy 700 m²-en, öt helyiségben kapott helyet. A kurátori koncepció szerint természetesen a kronologikus ív, illetve a jelentősebb csomópontok figyelembevételével csoportosítottuk az alkotásokat, miközben teret engedtünk a képeknek mintegy keretet biztosító gazdag, szuggesztív installációnak, amely szimbólumrendszerében egyrészt meg kívánta tartani a hagyományosnak mondható '56-os elemeket, ám néhány új ötletet is beemelt a kiállítás révén a köztudatba. (Így pl. az első terem ég felé nyúló létrái a több grafikán és fényképen is látható létrákra utalnak, amelyek a Sztálin szobor talapzatához voltak állítva. A 3. terem bejáratának és kijáratának kulcslyukai pedig a megtorlás szemektől elzárt kegyetlen világába nyújtanak bepillantást.) A falak színeivel, az installációs eszközök formavilágával, sőt, esetenként anyagával ugyancsak figyelemreméltó módon „játsozott” a látványtervező, a fiatal, éles szemű, a kurátori koncepciót nagyon empatikusan fogadó Pintér Réka. Ezúton is köszönet illeti, hogy a magyar történelem eme fájdalmas, ám egyben felemelő, világtörténelmi epizódját a maga modern, fiatalos eszközeivel volt képes a látogatók számára plasztikussá, tapinthatóvá, már-már megfoghatóvá tenni.

Mindemellett a kiállítás alapkonceptiójában még egy fontos, megkerülhetetlen igény szerepelt: 1956 képeit a múzeum történeti tárgyi anyagával együtt, azzal kontextusba helyezve kellett bemutatnunk, hiszen a Nemzeti Múzeum nem képtár, nem galéria, hanem történeti múzeum.

A kiállítás első termében, a Kodály Zoltán által komponált, s először a Nemzeti Múzeum lépcsőjén, 1956. szeptember 6-án előadott műve, a *Nemzeti dal* hangjai csendülnek fel, s maga az esemény is látható a híradó képsorain. Mivel e szimbolikus esemény helyszíne a Nemzeti Múzeum volt, ez a tény különösen érdekessé teszi számunkra.

Az első teremben haladva a forradalom első óráinak tüntetési elevevények meg grafikákon és fényképeken. A kurátori szempontok egyike szerint ugyanis megpróbáltunk néhány jelentős eseményt ábrázoló művészeti alkotáshoz olyan korabeli fényképeket társítani, amelyek szinte ugyanabból a beállításból vették fel az eseményt, helyszínt. Fényképtári kollégáinknak köszönhetően ez a vállalkozás a várokozások feletti sikerrel járt, egészen elképesztő néhány esetben a rajzok és fényképek hasonlósága, pedig a rajz, s a fénykép alkotója egy kivételtől eltekintve nem egyezik.

Ugyanitt nagy teret szentelünk a Sztálin-szobor ledöntését ábrázoló műveknek. Mind a rajzok-festmények, mind a fényképek sokatmondóak, ám a legerősebb elem mégis a kockakövekre helyezett kézfej, a szobor legnagyobb egyben maradt darabja, múzeumunk egyik legfontosabb XX. századi tárgyi emléke. A szobordöntésről több művész is megemlékezett műveiben. Borsos Miklós, a neves szobrász a helyszínen készített vázlatokat. Rajzainak érdekessége, hogy azokat még családja sem ismerte, csak halála után, irathagyatéka rendezése közben kerültek elő. '56-os vázlateit értelemyszerűen nem mutogathatta fűnek-fának: ha az életével nem is, de a szabadságával, illetve az egzisztenciájával játszott volna, ha nyilvánosságra hozza azokat, főként a Kádár-korszak első éveiben.

Egyébiránt a legtöbb művész hasonlóan titkolta, rejtette '56-ban készített képeit, de természetesen a forradalomról készült későbbi reflexiók is rejtve maradtak, vagy más címmel, más történelmi eseményhez kapcsolódva merték csak bemutatni a művészek. Ezekről a későbbi képekről csak sejteni lehetett, hogy 1956 ihlette őket.

Nem véletlen tehát a kiállítás furcsa címe, az előbb elmondottakra utal, a titkolásra, elrejtésre, illetve a dekódolásra.

Az első teremben Baranyai András, illetve Marosán Gyula megrendítő képei már a Kossuth téri vérengzést idézik, és itt tűnnek fel András Tibor grafikái és festményei is, aki a várost járva valódi hadifestőként dokumentálta az eseményeket. András Tiborról készült egyébként az egyik (ha nem a legfontosabb) fénykép, amely képzőművészt örökített meg munka közben az 1956-os pesti utcán. A képet egy svéd fotóriporter, Anders Engman készítette, maga sem tudva, kit kapott lencsévégre. A rejtélyre kiállításunk megnyitóján derült fény, amikor az András Tibor-képek kölcsönadói, a művész gyermekei megdöbbenve ismertek rá a fogadófalán, óriásfotón üldögélő apjukra...

Ilyen hozadéka is van a kiállításnak, no és persze olyan is, amint ismeretlen, a forradalmat megélt-átélt honfitársaink egy-egy emlékekkel állítanak be a múzeumba, amelyek családjuk forradalomhoz

kapcsolódó történetére emlékezteti őket, s ajánlják fel azokat gyűjteményeink számára. És olyan hozadéka is van a kiállításnak, amikor újabb és újabb rejtett képek bukkannak elő művészek hagyatékából, amelyeket mi jó szívvel próbálunk beilleszteni koncepciónkba. Így éli egy modern (?) időszak kiállítás a mindennapjait...

A kiállítás második termében állítottuk ki az egyik legjelentősebb '56-os témájú külföldi alkotást, amelyet kisebb kutatómunka után sikerült „becserkészniünk” és kölcsönkérniünk Nizzából. Marc Chagall *Mère et enfant (Anyja gyermekével)* című litográfiájáról van szó, amelyet Oskar Kokoschka és lengyel alkotók művei vesznek körbe.

Chagall művével szemközt egy 26 darabból álló, nagyszerű sorozatban gyönyörködhetnek az érdeklődők. Amberg József, a neves grafikus művei ezek, amelyeket András Tiborhoz hasonlóan az utcán (a Józsefváros utcáin) készített. Pontosabban az utcán grafikai vázlatokat, illetve egészen fényképszerű ceruzarajzokat alkotott, amelyeket felhasználva otthonában csodás színvilágú akvarelleket hozott létre. Mindösszesen 77 képet alkotott, s ezeknek történeti értéke is jelentős, hiszen mind a helyszíneket, mind az időpontokat rögzítette művein.

Továbbhaladva, a terem vége felé a nézők „áthaladhatnak” az andai hídon, át a szögcsatornák között, egyenesen Ausztriába érkezve, azon képek közé, amelyek már a menekülttáborokban, az emigránsi kényszerült művészek keze nyomán készültek. E képek mind a menekülés drámai óráit, mind a táborok lakóinak szomorú mindennapjait tárják elénk. Nagy Éva akvarelleji, Marosán Gyula grafikai önmagukért beszélnek.

A harmadik, fekete terembe, a megtorlás és a hazugság termébe egy jókora kulcslyukon át jutunk. Itt láthatjuk Görgényi István két alkotását, az *Ítéletet* és a *Kivégzést*, melyek alig-alig reprezentálják a tatabányai művész jelentős 1956-os témájú sorozatát. Görgényi alkotásainak érdekessége, hogy a festő a levett forradalomról szóló művei néhány darabját, a képek elkészülte után tájképek alá rejtette, így tűntetve el a hatalom szeme elől. Minderre csupán 2005 után derült fény, amikor hatalmas gyűjteménye egy magángyűjtő birtokába került, aki restauráltatni kezdte az életművet.

E teremben kettéválik a narráció. A bejárat felőli oldalon a megtorlást leleplezni szándékozó képek kaptak helyet, többnyire külföldön alkotó magyarok reflexiói a kádári megtorlás első éveiről. A kijárat felőli oldalon viszont olyan, már régebb óta a múzeum tulajdonában lévő, ugyancsak sosem (vagy alig) bemutatott képek kerültek fel a fekete falakra, amelyeket a Kádár-rendszer kiszolgáló, a forradalmat ellenforradalmi színben feltüntető művészek szignóztak. Így többek közt Ék Sándor, Váli Zoltán és Szilágyi Jolán (Szamuely Tibor felesége) grafikáinak sötét, többnyire hazug, vagy féligazságokkal dolgozó kontúrjain keresztül tekinthetünk be a *másik oldal* gondolatvilágába.

A negyedik terem elején a Kádár-címer születésének lehetünk tanúi: 1957 tavaszán Légrády Sándor grafikus erőszakkal tartották fogva az állambiztonság emberei, hogy öt nap alatt új címert alkosson. Vázlatai érdekesek, hiszen több kezdeti rajzán, a címerekbe beleszötte az 1956-os évszámot is. Nem meglepő, hogy a hatalom nem ama terveket választotta...

A terem közepén monumentalitásában és dekorációjában már-már ironikus enteriört láthat a látogató: egy ferde sakkasztalán Kádár János eredeti íróasztalát és néhány egyéb bútorát állítottuk ki, amelyek egykor a pártfőtábor dolgozószobájának tartozékai voltak. A ferde sakkasztal szimbólum: egyrészt Kádár labilis hatalmi helyzetére utal, amikor a magyar társadalom ellenállása, a párttagság elvárásai és a szovjet vezetés figyelő tekintete előtt kell végigjátszania a partit, másrészt Kádár három szenvedélyének egyikére, a sakkozásra utal. (A másik kettő a dohányzás és a vadászat.)

E teremben néhány kisplasztikai alkotást láthatunk, többnyire kádárista nézőpontból készült, a forradalmat ellenforradalomként bemutató műveket, illetve a két legfontosabb, a kommunista hatalom által rendelt, 1956 kommunista mártírjainak emléket állító szobrának kismintáját: a Kalló Viktor által jegyzett, az egykori Köztársaság téren álló mártíremlékmű szoboralakját (1960), illetve a Kerepesi temetőben létrehozott Munkásmozgalmi Mauzóleum szoborcsoportját (Olcsai-Kiss Zoltán, 1959).

Ugyanebben a teremben, kifelé haladva Kondor Béla két, monumentális festményében gyönyörködhetünk (*A forradalom anyaga*, illetve a *Forradalom* című képekben, mindkettő 1959-ben készült.) A kijáratnál pedig tizenegy remek Szalay Lajos-grafika tárul a nézők szeme elé, a világhírű, abban az időben Argentínában alkotó művész megrendítő sorozatot készített a forradalomról és a megtorlásról. Ebben a teremben is megvalósult a megtorlás termében tudatosan felvállalt kurátori koncepció: a forradalmi és az ellenforradalmi képzőművészeti alkotásainak mintegy szembeállításával minden különösebb kurátori kommentár nélkül, csupán apró jelzések segítségével próbál fogódzót nyújtani a látogatók számára a befogadásban és a véleményalkotásban.

Az utolsó terembe lépve az 1980-as évektől a 2006-os emlékévig terjedő időszak művészi reflexiót állítottuk ki, középpontban néhány, a híres 1989-es emlékműpályázaton részt vett makettal. Ez minden idők egyik legjelentősebb magyar művészeti pályázata volt, amely célja szerint a 301-es parcellában kívánt méltó emléket állítani a forradalom mártírjainak. A pályázatra 95 nevezés érkezett, kiállításunkon az első és második helyezett mellett még három mű látható.

Továbbhaladva, három vitrinben az emigráció által veretett 56-os emlékérem-sorozatokban gyönyörködhetnek a látogatók, míg a folyosótermet egy óriásfotó, a Nagy Imre és társai újratemetésére feketébe öltöztetett Múcsarnok homlokzatának képe zárja.

Érdekes színfoltja a kiállításnak az a T 34-es tank, amelyet a Múzeumkertben, az épület homlokzatával szemközt állítottunk ki. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum gyűjteményéből kölcsönkért, a Nemzeti Múzeum által felújított harckocsi csöve a Főépület oszlopcsarnokán kifeszített molinóra céloz. Mindez nem csupán üres reklámfogás, hiszen jól tudjuk, a múzeum környezete a forradalom heteiben stratégiai-
lag fontos felvonulási terület volt (sajnos), a romhalmazzá vált kertben folyamatosan orosz harckocsik állomásoztak. Mint közismert, maga az épület is súlyos károkat szenvedett a forradalom első napjaiban: délkeleti szárnya kigyulladt és kiállításainak egy része a lángok martalékává vált. A múzeum 1956-os szerepéről a harckocsi mellett látható molinóról nyerhetnek információt a látogatók.

Gál Vilmos

Poznań, 1956. június – Budapest, 1956. október

Emlékezés Konrad Sutarskival

2016. június 26-án az 56-os Szövetség és az 56-os Magyarok Szabadságharcos Világszövetsége kopjafát állított a kőbányai lengyel templom előtt, a 60 évvel ezelőtti poznańi felkelés emlékére. Konrad Sutarski – aki fiatal egyetemistaként maga is résztvevője volt a felkelésnek – elevenítette fel az akkori eseményeket.

Az 1965 óta Magyarországon élő gépészmérnök, író, költő és történész (hosszú éveket az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat elnöke), a lengyel–magyar barátság, együttműködés fáradhatatlan harcosa. A múlt évben történelemtankönyvet írt a Magyarországon működő Országos Lengyel Iskolának (*Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal*), amely idén szeptembertől már tananyagként szolgál. Magyar fordításban, növelt tartalommal, nem tankönyvi, hanem általános használatú változatban is megjelenik.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára emlékezve beszélgetünk fiatalkori élményeiről, amelyek végigkísérik egész életét és makrotörténelmi folyamatokká terebélyesedtek.

– Édesapám tartalékos katonatiszt volt, részt vett a II. világháborút elindító, Lengyelországot megtámadó német-szovjet elleni harcban, szovjet fogságba került, több ezer társával együtt 1940-ben kivégezték (katyńi bűncselekmény), egy Harkov közeli tömegsírban nyugszik. Minket – édesanyámmal – a németek kitelepítettek Poznańból, csak a háború után térhettünk vissza. 1956-ban a Műegyetem végzős hallgatója voltam, amikor júniusban spontán elégedetlenségi megmozdulások indultak el a városban. 28-án reggel, az ablakon kinézve, gyári munkások tömegét láttam, kezükben a „*Kenyeret akarunk!*” fel-

A kopjafa felavatása a kőbányai lengyel templom előtt